

Засновник — Президія Національної академії правових наук України,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Видавець — Національна академія правових наук України

Вісник Національної академії правових наук України : зб. наук. пр. / редкол.:
В. Я. Тацій та ін. — Х. : Право, 2014. — № 4 (79). — 224 с.

Редакційна колегія: *В. Я. Тацій* (головний редактор), *Ю. В. Баулін, Ю. П. Битяк, В. І. Борисов, М. В. Буроменський, Л. К. Воронова, О. В. Капліна, С. В. Ківалов, В. П. Колісник, В. В. Комаров, В. О. Коновалова, О. Л. Копиленко, О. Д. Крупчан, Н. С. Кузнєцова, В. В. Луць, В. К. Мамутов, О. П. Орлюк, М. І. Панов, О. В. Петришин, В. Г. Пилипчук, С. М. Прилипко, М. М. Сібільов, В. Ф. Сіренко, О. В. Скрипнюк, І. В. Спасибо-Фатєєва, Д. В. Табачник, В. П. Тихий, Ю. С. Шемшученко, В. Ю. Шенітько*

Відповідальний за випуск *О. В. Петришин*

Зареєстрований Міністерством України у справах преси та інформації
(Свідоцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації.
Серія KB № 19889-9689P від 09.04.2013 р.)

Адреса редакційної колегії: 61024, Харків, вул. Пушкінська, 70, Національна академія правових наук України. Тел. (057) 707-79-89

МУЗА О. Юрисдикційні способи захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб у сфері адміністративно-процесуальних правовідносин.....	140
ДАМІРЧИЄВ М. Суб'єкти фінансової діяльності.....	149

ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

ТРОФИМЕНКО В. Кримінальна процесуальна форма як соціально-правова цінність.....	154

НА ПОЧАТКУ ТВОРЧОГО ШЛЯХУ

КРЕТОВА І. Тлумачення положень про права людини Страсбурзьким судом: основні принципи та доктрини.....	165

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Конституційні права і свободи людини у сучасній Україні та пошук оптимальної моделі їх захисту (<i>О. Скрипнюк</i>).....	176
У пошуках компаративних засад юридичної науки (<i>О. Кресін</i>).....	183
«Круглі столи» з антропології права у Львові (2005–2014) (<i>В. Гончаров</i>).....	192
Міжнародні форуми у Львові з практики Європейського суду з прав людини стають традиційними (<i>Д. Гудима, О. Герасимів</i>).....	196
Пам'яті професора Патріка Гленна (1940–2014) (<i>У. Е. Батлер</i>).....	199
Сто років із дня народження Віктора Кнаппа (<i>О. Кресін</i>).....	201
Епоха Чиркіна (до ювілею Вченого) (<i>О. Кресін</i>).....	203

РЕЦЕНЗІЇ

Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень (<i>В. Шепітько</i>).....	206
Новітній погляд на Правду Руську Ярослава Мудрого (<i>рецензія на видання уклад. Г. Г. Демиденка та В. М. Єрмолаєва «Правда Руська Ярослава Мудрого: початок законодавства Київської Русі»</i>) (<i>О. Радутний</i>).....	210

НАШІ ЮВІЛЯРИ

Коцюба О. П.	215
Сібільов М. М.	216
Пам'яті Віталія Івановича Семчика.....	218
Пам'яті Олександра Миколайовича Мироненка.....	220

Новітній погляд на Правду Руську Ярослава Мудрого

(рецензія на видання уклад. Г. Г. Демиденка та В. М. Єрмолаєва
«Правда Руська Ярослава Мудрого: початок законодавства
Київської Русі»¹)

Історія розвитку законодавства будь-якої країни або декількох відокремлених держав, що існували і змінювалися впродовж значного часу в тісній взаємодії між собою, може мати окремі пам'ятки, які є доленосними для безперервного ланцюга поколінь та являти собою культурну спадщину всього людства.

Без сумніву, до таких наріжних каменів писаної нормотворчості можливо віднести Правду Ярослава Мудрого в текстах двох її відомих редакцій – Короткої та Поширеної.

На сьогодні ще залишається низка спірних питань щодо деяких історичних подій, вчинків та поглядів відомих персон, окремих текстів та документів, що потрапляють до сучасників через терени зміни поглядів, переосмислення, політичних уподобань, відвертих фальсифікацій та природного втрачання матеріальних носіїв інформації.

Тому актуальним і особливо визискуваним на потребу дня є кожне видання, що містить автентичні історичні тексти законодавчих актів із їх сучасним перекладом та науково виваженими коментарями.

¹ Правда Руська Ярослава Мудрого: початок законодавства Київської Русі : навч. посіб. / уклад. Г. Г. Демиденко, В. М. Єрмолаєв ; вступ. сл. В. Я. Тація. – Х. : Право, 2014. – 344 с. : іл.

Саме такою є рецензована робота «Правда Руська Ярослава Мудрого: початок законодавства Київської Русі», яка являє собою закінчену та добре побудовану наукову працю. В ній наведено тексти двох згаданих редакцій Правди Руської, їх переклади, коментарі, фрагменти найвидатніших праць з історії її створення та дослідження, окремі погляди відомих попередніх і сучасних дослідників, зокрема в порядку їх викладення, – І. Ф. Г. Еверса, М. М. Карамзіна, М. Д. Іванишева, В. М. Лешкова, Ф. І. Леонтовича, М. Ф. Владимирського-Буданова, В. І. Сергеевича, М. Л. Дювернуа, М. О. Максимейко, Р. М. Лашенко, Б. Д. Грекова, С. В. Юшкова, Л. В. Черепніна, О. О. Зиміна, М. Б. Свердлова, В. Д. Гончаренка, та укладачів і авторів коментаря Г. Г. Демиденка і В. М. Єрмолаєва. У роботі було враховано зауваження та пропозиції Д. В. Задихайла, М. Г. Заславської, О. Е. Радутного, А. М. Статівки, В. І. Тертишнікова та ін.

Системний і порівняльно-історичний аналіз дозволяють розкрити джерела та функції окремих норм права, дослідити національні традиції правотворчості, еволюцію правосвідомості й правової культури, спадковість окремих правових інститутів.

Видання підготовлене провідними викладачами Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого у тісній співпраці із багатьма кафедрами, зокрема, історії держави і права України та зарубіжних країн, теорії держави і права, кримінального права, цивільного права, господарського права та інших, і присвячене тисячолітньому ювілею Правди Ярослава та 210-й річниці нашого славетного вищого навчального закладу.

Як зазначено в бібліографічному описі, воно розраховане на викладачів, аспірантів, студентів юридичних та історичних факультетів, читачів, які цікавляться чи вивчають історію вітчизняного державотворення. Але не абиякий інтерес видання може і повинне мати серед науковців та практиків за окремими галузевими спеціальностями у сфері права, економіки, історії, соціології, політології, державного управління та серед законодавчого корпусу.

Так, корисною є можливість дослідити розвиток обмежень застосування кровної помсти як законної на той час відплати за вбивство людини (вільного мужа), що бере свої витoki від звичаєвого права, перехід до покарання у вигляді грошового штрафу (віри), або передбачення сплати грошової винагороди (головництво), загальної конфіскації майна (потік і розрабування), яка і в чинному КК України залишається архаїчним пережитком минулого, звуження кола можливих месників, серед яких брати участь мали право лише особи чоловічої статі, і саме вони наділялись правом кровної помсти, у тому числі й за найближчих родичів по жіночій лінії.

Цікаві паралелі цього процесу на прикладі стародавніх правових звичаїв та зарубіжного законодавства були свого часу досліджені проф. Йозефом Колером у монографії, що вийшла друком в Санкт-Петербурзі у 1895 р. Але, як переконливо доводить рецензоване видання, не стояло на той час осторонь гуманістичних тенденцій і процесів і вітчизняне законодавство та практика його застосування, що підтверджується текстом перекладу Короткої редакції Правди, зокрема, положенням: «якщо уб'є муж мужа, то помститися має брат за (вбивство) брата, син за батька або двоюрідний брат, або племінник з боку сестри; якщо не буде нікого, хто б помстився, то покласти 40 гривень за вбитого».

Не виникає сумнівів із приводу об'єктивних джерел сучасного поділу на форми вини та види умислу, адже норми Руської Правди розрізняють вбивства, вчинені ненавмисно, «в сваде» або «в образі» тощо.

Окремі статті Руської Правди Короткої редакції (за Академічним списком), зокрема, статті 3–7 та інші, є предметом поділу посягань на відносини з охорони здоров'я людини залежно від ступеня тяжкості, що надалі дістали закріплення в законодавстві як легкі, середньої тяжкості та тяжкі тілесні ушкодження (статті 121, 122, 125, 126, 128 чинного КК України).

Ще одним цікавим із процесуальної точки зору є імперативний припис про припинення взаємних переслідувань та самого спору за умови виконання певних обов'язків – «то ту кінець» (у перекладі «і на тому справі кінець»).

Положення Руської Правди вже розрізняють право власності та право во-

лодіння річчю, містять у собі зародки інституту добросовісного набувача та похідного від цього володіння, визначають суд із вирішення окремих категорій спорів та стадії цивільного і кримінального процесу. Стародавні норми передбачають положення щодо передачі майна на зберігання, простої позики, безкорисливої позички, торгової комісії та порядку стягнення боргів із неспроможного боржника.

Норма «А во усе 12 гривне, а в бороде 12 гривне» (у перекладі «А за (висмикнутий) вус (сплатити) 12 гривень, а за (пошкоджену) бороду – 12 гривень») передбачає відповідальність не за образу в сучасному розумінні цієї форми протиправної поведінки, тобто приниження честі й гідності особи, вчинене у непристойній формі, а за завдання більш суттєвої шкоди. Адже борода та вуса мали функцію не стільки елементу чоловічого декору, але були візитною картою, підтвердженням певного соціального статусу, засобом взаємодії з навколишнім світом, в тому числі засобом спілкування з богами. Тоді стає зрозумілим, що грошове стягнення з кривдника у досить значній сумі, яка становила 12 гривень (порівняємо: за тілесне ушкодження – 3, 12 або 40 гривень), є мірою відповідальності не лише за образливі, ганебні вчинки, але головне – за посягання на зовнішню зміну соціального статусу, якому в давні часи приділялася зовсім інша увага. Утім роздуми над цією проблематикою повертають нас до дискусії про можливість відновлення кримінальної відповідальності за наклеп або образу, яка була передбачена ст. 125 (наклеп, тобто поширення завідомо неправдивих вигадок, що ганьблять іншу

особу) та ст. 126 (образа, тобто умисне приниження честі й гідності особи, виражене в непристойній формі) КК України 1960 р.

Цілий пласт дискусійних питань із приводу дозволу чи заборони населенню країни мати право вільно володіти вогнепальною та іншою летальною зброєю зрушує норма «Оже ли кто вынезь мечь, а не тнеть, то тьи гривну положить» (у перекладі – «Якщо ж хто вийме меч, проте не вдарить (ним), то він покладе гривню»). Адже навіть у давні часи була зрозумілою необхідність додержання певної культури поведінки зі зброєю, оскільки її демонстрація є потужним кримінологічним фактором ескалації конфлікту. Тому володільцям і користувачам суворо рекомендується не лякати нею за відсутності твердого наміру її застосувати, не виймати з кобури, піхов тощо. Інакше це може збільшити рішучість нападника і привести до більш тяжких наслідків для того, хто обороняється. Встановлення більш суворої регламентації шляхом підсилення та диференціації кримінальної відповідальності за незаконне носіння, зберігання, придбання, передачу чи збут вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв (ч. 1 ст. 263 КК України), або незаконне виготовлення, переробку чи ремонт вогнепальної зброї або фальсифікацію, незаконне видалення чи зміну її маркування, а так само за незаконне виготовлення бойових припасів, вибухових речовин чи вибухових пристроїв (ч. 1 ст. 263¹ КК України), можливо, є певним кроком до обґрунтування вільного обігу вказаних засобів і приладь.

Певні риси правонаступності має сучасна правова норма, закріплена у ст. 289 КК України (незаконне заволодіння транспортним засобом), зі стародавнім приписом «Аще кто поедеть на чюжем коне, не прошав его, то положить 3 гривне» (у перекладі – «Якщо хто поїде на чужому коні, без дозволу, то сплатити (хазяїну) 3 гривні»).

У сьогоденному правовому вимірі імператив «Аже убють огнищанина у клети, или у коня, или у говяда, или у коровье татьбы, то убити в пса место. А то же покон и тивуницу» (у перекладі – «Якщо вб'ють огнищанина біля будинку або (при крадіжці) коня, або бика чи корови, то хай вб'ють (його вбивцю), як собаку. Таке ж установлення (діє) й при убивстві тіуна») трансформувався в одну з обставин, які виключають злочинність діяння (розд. VIII КК України), що передбачений ст. 38 КК України (затримання особи, що вчинила злочин).

Давньоруське право ще не знало чіткого розмежування між кримінальним та цивільним процесом, передбачало оригінальну систему формальних доказів (присяга, свідчення свідків, поєдинок тощо), норми Правди Руської Ярослава Мудрого одночасно включали положення кримінального, адміністративного та цивільного права. Але сьогодні в пошуках найбільш вдалих форм взаємодії між державою та громадянином ми повинні звернути увагу на той бік змагальності судового процесу, за який кожна зі сторін була наділена повноваженнями виступати двигуном будь-яких процесуальних дій.

Однією з важливих проблем для чинного законодавства, практики його застосування та науки кримінального пра-

ва, як і за часів Правди Руської, залишається питання соціальної обумовленості його норм. Поряд з нею виділяють державну обумовленість кримінального законодавства і навіть олігархічну обумовленість сучасних правових приписів.

Перша, тобто державна, характеризується тим, що новели до закону про кримінальну відповідальність ґрунтуються в деяких випадках не на потребах суспільства, а є демонстрацією законодавчим органом або окремими народними обранцями своєї жвавої діяльності, у тому числі з урахуванням побажань, рекомендацій або прямих вказівок керівництва держави. Як приклади можна навести зміни до статей 364, 365 КК України, або доповнення останнього розд. XIV¹ «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб» на підставі положень Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» від 23 травня 2013 р. № 314-VII тощо. За таких умов кримінальне законодавство стає інструментом тиску на основні права та свободи людини, що відхиляє вектор його спрямованості від завдань, передбачених ст. 1 КК України, і нічим не відрізняється від ухилу в бік панівної верхівки за Правдою Ярослава.

Слід визнати, що в наші часи не досить вдалою є тенденція перетягування у сферу кримінально-правового впливу тих окремих питань, що можуть і повинні ефективно вирішуватися іншими засобами. Так, доповнення КК України ст. 436¹ «Публічне заперечення чи ви-

правдання злочинів фашизму, пропаганда неонацистської ідеології, виготовлення та (або) розповсюдження матеріалів, у яких виправдовуються злочини фашистів і їх прибічників», спочатку на підставі положень Закону України від 16 січня 2014 р. № 729-VII та згодом удруге згідно із Законом України від 28 січня 2014 р. № 735-VII, є спробою виправити явні недоробки у виховній сфері, якою мають опікуватися педагогічні державні установи і заклади, громадські організації та родина. Аналогічний шлях обрав для себе і російський законодавець, рішенням якого доповнено КК РФ статтею 354.1 у подібній редакції.

Проявами олігархічної обумовленості окремих норм кримінального закону є ті зміни, яких зазнав розмір предмета контрабанди впродовж декількох років у бік його збільшення (від 200 до 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян), а згодом взагалі з тексту ст. 201 КК України (контрабанда) було виключено слова «...товарів... у великих розмірах...» на підставі Закону України від 15 листопада 2011 р. № 4025-VI.

Історія має навчати нас утримуватися від прикрих помилок. І в цьому яв-

ною є заслуга укладачів рецензованої роботи «Правда Руська Ярослава Мудрого: початок законодавства Київської Русі» і авторів коментаря, що в котрий раз, за плином багатьох років після вивчення матеріалу як обов'язкова навчальна дисципліна, привертають нашу увагу і закликають до виважених роздумів на підставі попередніх теоретичних надбань і правових традицій.

Видання «Правда Руська Ярослава Мудрого: початок законодавства Київської Русі» має надзвичайно актуальне значення в аспекті з'ясування автентичності тексту, розуміння його змісту та правильного тлумачення, дозволяє неупереджено переглянути окремі сторінки вітчизняної історії держави та права, дослідити витoki певних сучасних явищ у сфері теорії, законодавства та практики правозастосування, провести їх ретроспективний комплексний аналіз і, безумовно, не залишає байдужим, але запрошує до подальшого наукового пошуку та дискусії.

О. Радутний, доцент кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук